

annet bringes inn synspunkter fra diskusjoner med andre danske historikere som har sin bakgrunn i lengre diskusjoner i fagmiljøet som få studenter trolig verken har lest eller har umiddelbar interesse av – før de eventuelt er innført i noen av de mest grunnleggende synsmåtene og forskjellene mellom de retningene det handler om (det siste burde de her heller fått mer av).

Den alvorligste innvendingen mot å bruke boken som innføringsbok for studenter, er at den lærer studentene et bilde av historiefaget som må sies å være både lite dekkende og nokså ufruktbart. Det gjelder utdefineringen av andre kilder enn tekster fra kildebegrepet. Og det gjelder reduksjonen av historisk metode til kildekritikk. Samtidig minimaliseres andre temaer som burde vært grundig behandlet i en bok som har som mål å gi studenter en innføring i hvordan historikere arbeider.

Når har forresten de historikerne vi har lært å kjenne som de beste i faget, blitt så gode bare ved å være flinke kildekritikere? Å gjøre kildekritikken til fagets identitet, er slik sett kanskje ikke en gang gammeldags. Det er verre enn det: det er en kraftig undervurdering av både potensialet og metodene til historiefaget. Og *det* vil vi vel ikke by nye studenter i en 'innføringsbok'?

Ingar Kaldal

PAUL DOUGLAS LOCKHART: Denmark, 1513-1660. The Rise and Decline of a Renaissance Monarchy. Oxford University Press 2007. ix + 279 sider. 61 GBP.

Der har længe manglet en fremstilling på engelsk af Danmarks historie i 1500- og 1600-tallet. I 2004 udgav Knud J.V. Jespersen ganske vist sin glimrende *A History of Denmark*, men da den skulle dække hele Danmarks historie, måtte den nødvendigvis blive meget kortfattet. Svenskerne fik derimod allerede i 1953 Michael Roberts' store biografi om Gustav Adolf på engelsk, og i 1968 fulgte hans koncentrerede fremstilling *The Early Vasas*, om Sverige historie 1523-1611, der tydeligt på mange måder har været forbillede for Paul Lockhart.

Forfatteren har to mål med sin bog. Den skal give ikke-danskyndige læsere en mulighed for at orientere sig i Danmarks historie i perioden mellem 1513 og 1660, og den skal kunne anvendes som grundlag for universitetsundervisningen i historie såvel i udlandet som i Danmark

for internationale studenter. Som mangeårig underviser med netop denne kategori af studerende må jeg uden forbehold erklære, at bogen imødekommer et længe næret ønske.

Paul Douglas Lockhart (f. 1963) er professor i historie ved Wright State University i Dayton, Ohio, og han har i snart mange år arbejdet med Danmarks og Nordens historie i 1500-og 1600-tallet. Det begyndte med hans bog fra 1996: *Denmark in the Thirty Years' War, 1618-1648: King Christian IV and the Decline of the Oldenburg State*, og fortsatte med *Frederic II and the Protestant Cause: Denmark's Role in the Wars of Religion, 1559-1596* (2004). Ind i mellem disse fik han sandelig også tid til at skrive Sveriges historie i 1600-tallet (2004), så han driver ikke tiden væk.

Forfatteren har således et fortrinligt empirisk grundlag for at skrive sin syntese, og det er tydeligt, at han er helt fortrolig med den danske litteratur og det trykte kildemateriale.

Udlændinge har ofte det fortrin frem for danske historikere, at de kan se mange strukturer og begivenheder i Danmarks historie klarere og i en bredere international kontekst end de stakkels indfødte, eftersom de ikke som os andre er vokset op med hævdvunde, generelle opfattelser. Dertil kommer, at ved publikation på engelsk bliver forfatteren nødt til at forklare begreber og begivenheder mere tydeligt og stringent, end det er nødvendigt, hvis man skriver for et dansk publikum, der må forventes at have et grundlæggende kendskab til disse.

Bogen er delt i to hovedafsnit: I: *The Development of the Consensual State 1513-1596*, og II: *The Age of Christian IV, 1596-1660*.

Begrebet *the Consensual State*, som forfatteren mener er karakteristisk for Danmark i perioden indtil 1625, kan nok diskuteres. For det første var der i hvert fald ikke megen »konsensus« i det dansk-norske monarki før 1536 med »Grevens Fejde«, og i hvor høj grad borgere, bønder og lavadelen oplevede »konsensus« med aristokratiet og kongemagten i resten af århundredet, er nok vanskeligt at vurdere, selv om der ikke var væbnede sammenstød. Forfatteren understreger, at der i det oldenborgske monarki var en udpræget religiøs homogenitet efter 1536, som mange andre stater ville misunde os. Det er naturligvis rigtigt, men det burde nævnes, at denne homogenitet fremkom ved et massivt og konsekvent politisk og religiøst pres på det enkelte menneske, der med kirketugten ikke fik mange muligheder for trosmæssige afvigelser.

I modsætning til Kr. Erslev og Knud Fabricius, der mente, at Reformationen var kongemagtens sejr over adelen, men også i modsætning til Erik Arup og Astrid Friis, der hævdede det modsatte synspunkt, argumenterer Lockhart i tilslutning til Erling Ladewig Petersen for, at

perioden fra 1536 til 1625 var præget af konsensus og samarbejde mellem aristokratiet og kongemagten og ikke af politiske konflikter og magtkampe. Begge parter ville for alt i verden undgå en gentagelse af Grevefejdens mareridt, og derfor valgte de at stå sammen med *dyarchism* som politisk ideologi. Dette er *the Consensual State* ifølge Lockhart.

Meget rosværdigt tilstræber Lockhart i bogen at behandle hele det oldenborgske monarki som en helhed, således at hans fremstilling ikke kun skal omhandle Danmark men også Norge, Slesvig, Holsten og Island. Han bygger derfor meget på de første tre bind af det store værk *Danmark-Norge 1380-1814*, 1997-98, og der er da også mindre afsnit om udviklingen i Norge, Island og hertugdømmerne. Forfatteren gør dog ikke meget ud af at skildre forskellene mellem helstatens enkelte elementer med hensyn til retslige og sociale forhold, hvilket ellers havde været nyttigt. Påfaldende er, at livegenskabet i hertugdømmerne ikke nævnes en eneste gang.

Når Lockhart lægger så megen vægt på konsensus i den oldenborgske stat i 1500-tallet, er det først og fremmest med henvisning til den religiøse enighed efter 1536. Han har naturligvis ret i, at Danmark blev det første virkeligt protestantiske kongerige i Europa, og at kun ganske få indbyggere i hele riget fra Elben til Nordkap stillede spørgsmålstejn ved denne kendsgerning, hvilket mange andre fyrster må have misundt de danske konger.

På den anden side understreger forfatteren, at denne religiøse markering udsatte Danmark for virkelige trusler fra Europas katolske magter, hvilket han har dokumenteret mere indgående i sine to tidligere bøger. Med hensyn til den danske udenrigspolitik gentager Lockhart sit tidligere fremsatte synspunkt, at hensynet til Sverige ganske vist var et meget vigtigt element i Christian 4.s politik, men at det langtfra var det eneste motiv, der påvirkede beslutningsprocessen. Han fremhæver, at det var de vesteuropæiske stormagters holdninger, der var udslagsgivende for den politiske udvikling i Norden lige fra 1625 til 1720, og ikke så meget styrkeforholdet mellem Danmark og Sverige. Det er jo en bitter pille at skulle sluge for en historiker, der er opdraget til at tro på betydningen af »Kong Christian stod ved højen mast«. Derfor kan det godt være sandt alligevel. Dog må anmelderen protestere mod den mangel på respekt, der på side 253 kommer til udtryk i sætningen: *Before 1629, Denmark was a big fish in a small pond.*

Der hviler et særligt ansvar på skuldrene af en forfatter som Paul Lockhart, for det han skriver i sin bog, vil blive stående meget længe som »sandheden om Danmark« i den engelsktalende verden, efter-

som der næppe i flere generationer vil komme en ny bog på engelsk om dette emne. Derfor er det uheldigt, når han (s. 31) i omtalen af recessen 1536 skriver, »the nobility was allowed to exercise complete legal jurisdiction over peasants residing on noble estates«, hvilket er en fortolkning af bestemmelsen: at adelen skal have »Hals oc Hanndt oc alt andenn Rett oc Rettighedt offuer theris egne Bønder oc Tienere«. De fleste læsere vil givetvis opfatte Lockharts fremstilling, som om godsjerne fik ret til at dømme deres fæstebønder, således som det var tilfældet i livegenskabets områder i Nordtyskland og Østeuropa. Det er dog ganske væsentligt, at de danske godsejere aldrig fik nogen domsret over deres bønder, men denne ret lå hos herredstinget eller i særlige tilfælde hos birketinget. Godsejerne havde ganske vist ret og pligt til at udnævne og aflønne birkedommeren, men sandelig ikke til at afsige domme. Hals- og håndsretten (som Lockhart nævner men ikke forklarer) indeholdt kun politimyndigheden samt ret og pligt til at udføre de domme, som birkedommeren eller herredsfogden havde afsagt.

Det er ligeledes meget uheldigt, at forordningen om livsfæste fra 1523 kun nævnes en enkelt gang (s. 20) og da som et politisk middel for Frederik 1. til at få bøndernes støtte. Livsfæstet betød, at den danske fæstebonde, så længe han overholdt sine forpligtelser, med støtte fra den af godsejeren uafhængige domstol kunne være sikker på at kunne sidde på sin gård hele sit liv. Dette ganske væsentlige element i det danske samfund til forskel fra de fleste andre europæiske lande får Lockhart desværre ikke frem i sin bog.

Det er et gennemgående træk i bogen, at forfatteren søger at rehabilitere kongerne i perioden, som jo ellers siden Fridericia og Arups dage har været udsat for skarp kritik. Han mener tilmed, at Frederik 3.s krigserklæring mod Sverige i juni 1657 var en rationel handling i betragtning af Karl X Gustavs vanskelige situation i Polen, og han understreger, at der var bred politisk opbakning til krigen i Danmark. Der var desværre ikke en tilsvarende vilje eller evne til at organisere et effektivt forsvar, men Lockhart mener alligevel (s. 239), at det udelukkende var på grund af de frosne Bælter, at freden i Roskilde måtte sluttes. Han mener også, at det klart var Vestmagternes skyld, at Danmark ved freden i København 1660 ikke fik Skånelandene tilbage.

Bogen afslutter med et meget vellykket afsnit om statsomvæltningen i 1660. Lockhart understreger, at der næppe var nogen blandt deltagerne i stændermødet, der virkelig ønskede eller stræbte efter en kongelig enevælde. Hans formulering af borgernes politik er meget præcis: De ønskede »Denmarks' transformation from a 'society of

estates' [*godssamfund*] to a 'state of Estates' [*stænderstat*]. Han tilføjer, at indførelsen af arveriget ikke var i modstrid med dette mål, hvilket Sverige var et nærliggende eksempel på.

Det skal tilgives Lockhart, at heller ikke han kan give en plausibel forklaring på, hvorfor udvalget af stænder kapitulerede og overlod det til Frederik 3. selv at skrive en ny forfatning.

Med Lockharts bog har den internationale historieskrivning om Danmark fået en værdifuld fornyelse, som også danske læsere kan have stor glæde af. Der er tale om en koncentreret men velskrevet fremstilling med fyldige henvisninger til trykte kilder og litteratur. Desuden er der udarbejdet et godt og ajourført bibliografisk essay i slutningen af bogen.

Til gengæld er der ikke fråset med det grafiske udstyr. Der er kun gengivet et par dårlige og meget forenklede kort over Danmark og Norge, og midt i bogen er helt umotiveret anbragt seks sort-hvide fotografier af malerier af kongerne.

Paul Douglas Lockhart er en flittig og meget kyndig historiker. Han burde skrive en samlet fremstilling af Nordens historie fra 1520 til 1720. Den har vi savnet længe, og han kan gøre det.

Karl-Erik Frandsen

KATRINA HONEYMAN: *Child Workers in England, 1780-1820. Parish Apprentices and the Making of the Early Industrial Labour Force*. Aldershot 2007, Ashgate. 354 sider. 65 GBP.

INGRID SÖDERLIN & KRISTINA ENGWALL (red.): *Barndom och arbete*. Umeå 2008, Boréa. 250 sider. 188 SEK.

Egentlig kunne man synes, at børnearbejdet var et overstået kapitel af barndommens historie i den vestlige verden. Både i Danmark og i udlandet har det formentlig været den side af barndommens historie, der har tiltrukket sig mest opmærksomhed. Siden Friedrich Engels' bog om arbejderklassen i England fra 1845 har det været et fast indslag i fortællingen om industrialiseringen: Hvordan maskiner afløste mænd og skabte et nyt arbejdsmarked for kvinder og børn; hvordan landbrugets overgang til husdyrhold førte til en intensiveret brug af børns arbejdskraft; og hvordan det moderne forretnings- og byliv var helt afhængigt af børn, der bragte varer ud, solgte aviser, gjorde rent